

Erjena LAMAJ

VËZHGIME FJALËFORMUESE TE XHOJSI (J. JOYCE) NË SHQIP

Dukuri të fjalëformimit mund të vërehen dhe në fushën e përkthimeve. Ndër llojet e ndryshme të veprave që kanë ardhur në shqip, vend të veçantë zë letërsia artistike. Përkthimi i shumë veprave dhe i kryeveprave të letërsisë botërore e kanë pasuruar ndjeshëm fondin e leksikut të shqipes. Kjo bie në sy veçanërisht në përkthimet që nga periudha e Rilindjes Kombëtare e në vazhdim. Mund të përmendim këtu përkthimin e Këngës së Parë të Iliadës nga N. Frashëri, përkthimet e jashtëzakonshme të F. Nolit nga Shekspiri, Servantes, Ibsen etj. përkthimet e E. Koliqit, të L. Poradecit, të M. Kutelit, të V. Kokonës, të Robert Shvarcit e të dhjetëra të tjerëve.

Në këtë punim po ndalemi te një nga kryeveprat e letërsisë botërore, kandidat për çmimin “Nobel”, me *Ulisin* e Xhejms Xhojsit.

Të rrallë janë ata që nuk e kanë lexuar këtë vepër, përkthyer nga Idlir Azizi. Madje edhe në origjinal. Kontakti im i parë me veprën, edhe pse i vështirë, por i bukur në receptim, më la përshtypje të veçanta për pasurinë e fjalëve të reja, të krijuara nga përkthyesi.

Në teorinë dhe praktikën e përkthimtarisë janë të njohur disa faktorë që përcaktojnë dhe cilësinë e kalimit të një vepre nga një kod gjuhësor (gjuhë) në një kod tjetër.

Ky proces varet nga disa faktorë: së pari nga lloji i veprës, nga gjuha në të cilën është shkruar ajo, nga gjuha në të cilën përkthehet (këtu kemi parasysh dhe shkallën e përpunimit të

kodifikimit të gjuhës), nga kompetenca përkthimore e përkthyesit, nga koha e përkthimit etj.

Ulisi është përkthyer nga anglishtja, një gjuhë ndërkombëtare, gati me një shtrirje shumë të gjerë gjeografike, një gjuhë shumë e përpunuar nga ana sintaksore dhe njëkohësisht shumë e pasur në leksik.

Shqipja, edhe pse përmes saj kanë ardhur kryevepra të letërsisë botërore, ndihet jo pak në vështirësi në përkthimin e shumë fjalëve që lidhen me botën e pasqyrohet me njërën a me tjetrën vepër. Aq më shumë në një vepër si *Ulisi*, ku ndërlikimi i veprimit të personazheve shoqërohet shpesh dhe me ndërlikime gjuhësore dhe leksikore.

Lidhur me këtë, Naipaul (Naipol) shprehet se “Vëmendja e veçantë e Xhejms Xhojsit (James Joyce) ndaj gjuhës është çështje e rëndësishme e gjithë veprës dhe e veprimtarisë së tij. Kështu del edhe nga fjalët që ai do t’i thoshte dikur shkrimtarit Stefan Cvajg kur u shpreh: “Do të doja të krijoja një gjuhë që është mbi të gjitha gjuhët, një gjuhë së cilës t’i shërbejnë të gjithë”¹.

Përkthyesi Ildir Azizi është gjendur para shumë vështirësive, sepse Xhojsi nuk shkruante thjesht në një anglishte të përpunuar apo në anglishten e standardizuar. Në vepër ka shumë fjalëkrijime në anglishte, të cilat shpesh herë i thyejnë modelet e fjalëkrijimit të kësaj gjuhe. Kjo ka rrjedhojat e veta dhe te gjetja e fjalëve gjegjëse të këtyre njësive në gjuhën që përkthehet vepra. Gjithnjë sipas Naipaulit, “*Logosi* pra, për Xhojsin është një mjet dhe një lojë për të krijuar neologjizma. Këtë e vërejmë në veprën “Zgjimi i Fineganëve”, por edhe në kapitullin 5 të veprës “Portret i një artisti në rini”. Te të dyja veprat Xhojsi e trajton çështjen e marrëdhënies së individit me gjuhën si çështje të kontestit historik dhe shoqëror. Shkrimtari beson se këto dy kontekste ndikojnë shumë mbi gjuhën dhe se gjuha është një mjet për të shprehur shpirtin dhe jo veprimet e personazhit.”²

¹ V. S. Naipaul, *Të jesh shkrimtar*, ExLibris, Nr. 73, 4 prill, Tiranë 2020.

² *Po aty*.

Te *Ulisi* formimet e reja të Xhojsit janë të panumërta. Përballë kësaj gjendjeje u ndodh dhe përkthyesi shqiptar Ildir Azizi, por dhe vetë gjuha shqipe, sidomos sistemi fjalëformues i gjuhës në të cilën përkthente, pra të shqipes.

Këtu jemi përqendruar dhe ne, në evidentimin e përpjekjeve të përkthyesit Megjithatë vihet re se ai ia ka dalë të kapërcente vështirësitë në këtë drejtim.

Kemi bërë vjelje leksikore nga botimi i tretë i veprës së Xhojsit i vitit 2009. Fjalët e reja që kemi vjelë nga vëzhgimi ndahen në dy grupe të mëdha:

a. Në fjalë që janë krijuar sipas gjedheve fjalëformuese të shqipes, ndaj ato krijojnë një grup njësisht që i shtohen gjithë fondit të leksikut të shqipes së sotme apo shqipes standarde.

b. Në fjalë që u takojnë neologjizmave, që mbeten si krijime të çastit, shpesh me kalkime sipas vetë fjalëve të krijuara nga Xhojsi. Siç thotë dhe prof. Jani Thomai: “Shumë herë fjalët e reja krijohen nga autori dhe përpiqen të pastrojnë dhe pasurojnë leksikun e shqipes”³. Ato nuk sjellin ndonjë gjë të re për leksikun e shqipes dhe mbeten në leksikun pasiv të veprës së përkthyer, nga ku përmendim disa prej tyre: *zotpeshqit*, *valëdritë* *përndezur*, *hundëkalsh*, *lëkurëthekur*, *jetëshpëtimtare*, *ishullshumëzuar*, *shtratnuse*, *pijetoregjuajtës*, *shtratfoshnje*, *rrëshirërenduar*, *argjendjeshile*, *dhirrjepës*, *burrëbesnike* *yjeshkëndritur* *bollësharde* *gjashtëgrarishte* *gafagjuajtës* *qirifantazma* etj.

Në vijim po japim disa shembuj përmes përdorimeve në fjali:

Pesë rreshta tekst dhe dhjetë rreshta shënime për njerëzit dhe zotpeshqit e Dandramit. (f. 12)

Flladetroitnin përreth tij, fllade therëse synues. Po vijnë, dallgët. Kuajt e detit me krifa të bardha, ndukin frerin, valëdritë përndezur, revanët e Manananit. (f. 39)

Hyamn, hundëkalsh! (f. 41)

Ajo është burrëbesnike. (f. 576)

Shtratnuse, shtratfoshnje, shtrat i vdekjes, mbushur me

³ J. Thomai, *Leksikologjia e gjuhës shqipe*, Tiranë, 2008, f. 268.

qirifantazma. (f. 50)

Uji rridhte i plotë nga liqeni Kok, me laso të mëdha mbulonte lagunat **argjendjeshile** të rërës, duke u ngjitur, duke rrjedhur. (f. 51)

Këta **puthaltarë**, se kjo fjalë i shkon mirë këtij soji, se ç'ka gjithmonë diçka skiç në sytë e tyre. (f. 85)

Kavilja e harkuar bukur shfaqte përpjestimet e përsosura nga poshtë fustanit dhe shumën e duhur, as më shumë as më pak, të gjymtyrëve me trajtë, të mbledhura nga çorapet e holla me fortesë te thembrat dhe të gjera në majë të **zharëtjerës**. (f. 372)

Pasuria e vjelë në veprën e Ulisit mund të klasifikohet në shumë fusha të tjera. Por ne nuk po ndalemi në to, po japim disa shembuj ilustrues të fjalëve e fjalive të përzgjedhura.

Fjalët e nxjerra nga vepra i kemi grupuar sipas disa kritereve morfologjike të njohura:

1. Sipas përkatësisë leksiko-gramatikore me një punë jo përfundimtare kemi përzgjedhur disa emra, shumica e të cilëve dalin për herë të parë: rimishërim, palumturi, bashkëvëllazëri, kryeengjell, trushkulje, foshnjëvrasje, fronsynues, rrëfimtore, harakatëri, kurorëshkelje, qirifantazma, vetveten, kukurisje, hereziarkët, cakëllima, lakadredha, skilak, memecërinë, qipujt, shkrimorja, thekamën, temina, çiftëzuesit, kreditor, naporëmbajtëses, sybazilisk, priftucëve, konkuistadorë, piktoren, misërokët, kodërvarret, fushëtirës, tomahoku, cektësirat, dallgëzhurmës, fletëdënimi, priftofjalë, shtratnuse, shtratfoshnje, qirifantazma, mesdreka, dallgëligjërime, çukçuket, breglumine ndihmësfamullitarë, oborrësia, metempsikoza, shukje, granatahedhësit, spërdredhje, shpatullore, mazotir, kunguesit, bashkëvëllazërinë, rrëfimtaret, zhumilet, pendesa, zbulesa, nefit, kutulishte, vetëkurim, mbidozë, kruajtëseve, luleportokalle, varkarin, palluqja, foshnjëvrasjen, pijanecja, mermerpunuesit, gojëkyçurit, katafalkut, lulemargaritat, dashamirësi, shpatull, symidhje, pikëqëndrimet, makinapunuesve, lakadredhat, dhirrjepësi, gojëvrime, qjellzanës, kurorëshkelësit, pulëbardha, uljengritjet, shurrjoret, transmigrimit, republikanizmi, zhvidhosurit, darkues, gojëvrimat, cucufenda, vajguri, drulisi, dispepsie, bidetë,

ravijëzimi, truqindarkë, bishtpërdredhure, shtratbuzëqeshje, pederasti, mospendim, gërbuzje, vjelltinën, Kungatën, pëmbëdorashka, rrëfyesi, papërkorje, uratoren, rrëmbesat, kapelegjatë, sinagogën, gazmimit, errësi, grushtani, krekosjes, akorduesi, kashtores, pallaveshët, vrushullima, ananasit, valaritje, kokëqethurin, kastanjeta, groshina, demusha, dritnimet, thupërkuar, shqerraken, gjunjëtoeren, mençurakëve, rremëmbajtësit, dritnim, buzore, çmendallakja, llampandezësi, mjedrës, zemërbardh, mbuzja, trupnim, ardhacakun, kreshpërimë, bokërimë, sherrakë, boletredhësi, çajtoereje, pshurran pjellorist, flokëzën, rreckamania, dëgjimtarët, pjatalarëse, shkolltarit, gojështhururi, veshëgjatë, thupërsia, buzëlepui, nishanorët etj.

Disa shembuj në fjali:

Në **bashkëvëllazërinë** tonë. (f. 85)

Dëgjoj zërin e Natanit që e la të atin të vdiste prej dhimbjes dhe **palumturisë** në krahët e mi, ai që braktisi shtëpinë e të atit dhe Zotin e tij. (f. 80)

I bekuar Mikel, **o kryeengjëll**, na mbro në orën e mëdyshtjes! (f. 87)

Kurorëshkelësja dhe dashnori i saj na i prunë këtu hajdutët e kusarët saksonë. (f. 343)

Për shembull rasti i O'Kallaganit, të përmendim vetëm një, ai gjysma i lojturi, nga familje e respektuar megjithëse pa sjelljet e përshtatshme, me tekta e tij të çmendura, me gjithë ato **trushkuljet** që e bënë të dukej i bezdisshëm për gjithkënd, e kish dhe për zakon të dilte nëpër rrugë me kostum prej letre (fakt i padiskutueshëm). (f. 631)

Rimishërimi: kjo është fjala. (f. 67)

Kemi gjetur e përzgjedhur disa mbiemra: turpmbyllur, faqepërskuqur, i mezidukshëm, helmatisës, vetëmbyllës, sypulitës, përshtypjelënës, jakëputhitur, trupfortë, gremçak, hundëfutës, kurrizdyshas etj. cingërisësh, bojëzezë, gishtaholluar, vetëtitës, gojëhapur, qelqorë, i këndellur, e vllazhdë, shtatlartë, i çlirur. të sakatë, nazemadh, durimmadhe, vesëmëndafsh, cohëbutë i dorëzuar, të lëshuar, mendjehollë, fotozhenike, e lëvarur, kuqalashe, kokëkuqe, bullar, tonëmbël,

tutëse, përnderimi, kryelarti, e terrtë, të skërfitur, detftohtë, leshtorme, venerike, të imunizuar, braktisëse, kërcëllitës, mençurake, urjezës, e lakuriqta, lëkurëthekur, mirëkëndellur, të laritura, përdhjera, ngjyraguliçe, përlëvirje, pavënëre, e pamishta, gjithëmitror, turpplaguar, palluavezullitës, lëngrrjedhëse e mushkëllyera, së grithur, e mezidukshme, e pambarsur, erëtharta, kërcitëse, kapakëmëdhenj, qimeshume, gjethegjera, vetëmbyllëse, e ndorme, e pashprehshëm, e këndirur, e krishterë e kotur, të terrta, e sapovarroshura, e përndritur, verdhacuke, të qullët, të freskitur, i zhvidhosur, frushkulluese, të oborrshme, virgjërore, e sapunisur e sapopjekura, qimedeles, tricepëshe, i suvatuar, tringëllitëse, e prajtë, dëshirue, i ngarisur, i shpronësuar, rrethkaltra, i priftëruar, gurmazthatë, dridhake, e bukurrehur, faqeprush, drupishe e përsququra, përkundësh, zëngjirur, erëqepë, e përcëlluar, leprozë, mjekërrndryshk, gishtrosura, fytyrëzgjatur, bojëkremit, plaguar i prokuruar, e flakëruara, vithesajdisur, zhurmëshume, trupplotë, haparënda, hingëllitëse, shpellanor, i perëndishëm, i ripagëzuar, qimeshkurrja, flokëkorbe, fytyrëngrysur, gjuhëlidhur vezullor, syçpuar, krahëfortë, diellartë, e dielltë të turfulluar, i veshurngjeshur, gazmuar, dhjator, këmbështrembër, dhelpërake, arqëndisur, përdredhës, trupvegjël, kraharorgjerë, hundështypur, mjekërrkuq.

Disa shembuj në fjali:

Ajo i puliti nga sipër sytë lakmitarë e **turpmbyllur**, mjaulliti ankueshëm dhe gjatë duke i shpalosur dhëmbët e bardhë si qumësht. (f. 58)

Një djalosh **faqeprush** u derdh jashtë nga një e çarë hendeku dhe pas tij vinte një vajzë e re me lule maragarita të egra që tundnin kokat në dorën e saj. (f. 237)

Ferma, mure përreth, bagëtia e **mezidukshme** kullot. (f. 61)

Ngjiti shkallët e ngrëna, shtyu derën **vetëmbyllëse** dhe hyri ngadalë nga pas. (f. 84)

Kemi gjetur e përzgjedhur disa folje: gulçis, vërdallem, vizëllinin, pajtimtare, përvoli, vetëtitës, pluskonin, spërdridheshin, blasfemon, guguronin, fëshfërinin, shullohen ulur, karmohet, drejtpeshoi, mezishkonin, pilikundeshin

lubrifikon, nuhatrrufiti, frymojnë, masturboheshin, galoponte, vrushulluan, paqëtonte, dasmojnë, fjalëtoi, vetëshprishet, korkolepsen, vegonte, fjalosën, shpërthekohej, shkolcur, capëloheshin, xurxullosen, fjalosën, vegonte, shpërthekohej, vetshprehej, vetëshikullohet, tespiheve, valëvitet, vajzërohesha.

Disa shembuj në fjali:

Ai **blasfemon** ca si tepër. (f. 19)

Në cep të trotuarit para shtëpisë së Xhimi Girit, kujdestarit ti' kishës, rrinte ulur një leckaman plak, **gulçiste**, zbraste pisllekun dhe zhuret nga çizmja e kotur dhe e madhe. (f. 106)

Të ngjashmit e tyre: edhe frymët e tyre ishin të ëmbla nga çaji dhe reçeli, byzylykët iu **gugurinin** në përpjekje. (f. 25)

Ata rrëmbenin librat vrik, lapsat kërcisnin, fletët **fëshfërinin**. (f. 27)

Ai **nuhatrrufiti** lëngun e mirë dhe si e shtrëngoi fytin ta përsheptonte rënien e tij poshtë, e vendosi me delikatesë gotën e verës mbi tryezë (f. 182)

Kemi gjetur e përzgjedhur disa ndajfolje: këmbëpërkulur, (tha) oreksndezur, shulët, rrëmujshtëm, thershtëm, pleqërisht, pashmangshmërisht, përzënë, shkarthshëm, (tha) përhimtë, mundimshëm, melankolikisht, lëkundshëm, pavdekshmërisht, harbutërisht, harrueshëm, qytetarisht, velfryra, ngulmqetas, fëlliqshim, emblematikisht, pashmangshmërisht, hallakatur, zhurmshëm, mençurish, pllazërisht, flokëkapurashtrembtas, dashurishkretuar, harpëakorduar, ndërrueshëm, buzëqeshur, vajtueshëm, pritshëm, shkëlqimtar, bashakrishte, flakërisht, hupthipupthi, kurrqysh, martueshme, shpirrosur, mëndafshërisht, ëndërritshëm, rrezëlisht, verbueshëm, këmbëmpirë paqëlluar, pashmangshmërisht, hapavogël lëngshëm (shtrëngueshëm), thupërsia, gojëkyçur, shkujdesshëm (përhumbshëm), kalëruar, përdhunshëm, besimplotë.

Disa shembuj në fjali:

Njëra ishte anije, tjetra shtëpi, tjetra lule. Ta bëjnë supën me minj, tha **oreksndezur**, ata, kinezët. (f. 613)

Këmbëpërkulur në bide ai hapi gazetën duke kthyer njëri pas tjetrës faqet sipër gjunjëve të zhveshur. (f. 72)

Është e trishtë të humbasësh miqtë e vjetër, thanë **melankoliki** sytë femërorë të zonjës Brin. (f. 165)

Paturp, trp trp, u hoqën zvarrë **pllazërisht** çizmet, ndërsa po ikte, ndërsa ajo e frikësonte, ndërsa ai pat ardhur. (f. 274)

Shtrihet në hapësirë ajo çka në kohë duhet ta arrij, **pashmangshmërisht**. (f. 231)

Një akord i mbajtur gjatë, **prishëm** e tërhoqi një pas vetes. (f. 291)

Dhe ne për një orë a dy orë a tri orë në birrarinë e Konerit, ulur **qytetarisht** duke pritur për nga një kriko secilit. (f. 212)

Sipas profesor Androkli Kostallarit, “Fjalëformimi i shqipes së sotme letrare është bërë fusha ku duket qartë prirja e gjuhës sonë për t’i plotësuar kryesisht me mjetet e veta kërkesat e mëdha që i shtron zhvillimi i shpejtë i shoqërisë.⁴ Ndërsa akademiku Jani Thomai thekson se “Fjalëformimi është një nga mekanizmat gjuhësorë më të rëndësishëm që siguron pafundësinë e leksikut⁵.

Dihet që një numër fjalësh të reja të krijuara përgjatë viteve kanë hyrë në përdorim të përgjithshëm e janë bërë pjesë e leksikut të shqipes. Në veprën *Ulisi* ne kemi veçuar disa shembuj sipas mënyrave të fjalëformimit:

a) Me prejardhje me parashtesim:

Në shkëmbim iu sul **bashkëngrënësve** me nga një rrishtë të trashë buke të ngulur në thikë. (f. 11)

Fytyra buçko me hije dhe nofulla e rrumbullakët dhe zyrtë **të ndërmendnin** ndonjë prelat, mbrojtës të arteve gjatë mesjetës. (f. 2)

Bashkëfamiljari im që thërret pas meje, Stiveeeeeeeeeen. (f. 19)

Zbrazëtia i pret me siguri të gjithë ata që endin erën: kërcënim, çarmatim e beteja prej atyre engjëjve **ndërndeshëstë** kishës, armata e Mikaelit, me ushta e parzmore përherë në mbrojtje të saj në orën e konfliktit. (f. 20)

⁴ A. Kostallari “Studime në fushën e gjuhës letrare kombëtare”, *Vepra* 1, Tiranë, 2016, f. 123

⁵ J. Thomai, *Prejardhje semantike në gjuhën shqipe*, Tiranë, 1989, f. 169.

Shtrihet përmbi fytyrat e tyre të ethshme, që i dhuronin monedha **përnderimi**. (f. 26)

Mbi trupin shtrirë gjerë e gjatë të s'ëmës **kryelarti** Kolumbano me zell hyjnor pat kapërcyer. (f. 28)

Unë jam në mes tyre, mes trupave të tyre **përleshës** të përzier, në garën e jetës. (f. 33)

Piskama e detyroi të skutëlohej nga i zoti dhe një shkelm i prerë i **pambathure** flaku të pacënuar mes një gjuhe rëre, në flutrim gërmuq. (f. 48)

Ai ktheu fytyrën pa luajtur supet, **pasvështrues**. (f. 53)

E ul ca me dorë **përgushën** me zhubra dhe lag buzët me një të kaluar të gjuhës së tij dashurore. (f. 523)

Përmes kryqëzave varet një qese parash nga të shtegtarëve nga ku varin kokën njoftime besimi, pagesash dhefatura të **paplotësuar**. (f. 514)

E njëjta gjë vlen dhe për ligjet, për shembull, për një dukuri që shkon shumë larg, sikundër është elektriciteti, por është tjetër lloj gjëje të themi se ju besoni në ekzistencën e një Zoti **mbinatyror**. (f. 619)

b) Me prejardhje me prapashtesim:

Një suvalë shkon **perëndimthi**, e përhënur, në rrym të vet. (f. 50)

Bak Malligani sulmoi **gropishtën** nën buzën e poshtme. (f. 4)

(Ia hipën **kalëruar** duke u varur në shalë) Zonjusha del hapashpejtë **hapashpejtë** dhe karrocieri trokth e trokth dhe zotëria galop me galop me galop e galop. (f. 536)

Shtatë shoqërues shkurtabiqë **majmunorë**, edhe ata me të kuqe, mëkate kardinale, ia mbajnë lart bishtin e rrobës dhe përgojnë aty poshtë. (f. 528)

(Një grimasë djallëzore me **dritnim** të zi ia mbërthen fytyrën, ia çon si lejk para qafën thatime. (f. 525)

Si kthen kokën menjëherë, Blumi përkulet të zhbirojë në tryezë sytë prej qeni spaniel të ndonjë dhelpre **arratisëse**; pastaj, me kokën e ngritur që nuhat, i bie pas Zoisë brenda në odën e muzikës. (f. 511)

S'ka më patriotizëm prej pijetarësh dhe mashtruesish **barkaluqë**. (f. 501)

(U shkel syrin të pranishmëve) Vë bast që është **vajzushkë nazeqare**. (f. 502)

(Heq mantelin tepër mjeshtërisht duke shfaqur kështu **trashalugësinë**, e hap rrotullën e letrës dhe lexon solemnisht) (f. 499)

Burrat brohorasin. Pazhët e Blumit rendin mes **vështrimtarëve** me degëza murrizi dhe sitke. (f. 494)

Një banderolë ku shkruhet Cead Mille Failte dhe Mah Tnob Melek Israel zë gjithë rrugën. Të gjitha dritaret janë cit me **vështrimtarë**, shumica zonjusha. (f. 493)

(Me pasion) Këtyre hollandezëve **fluturonjës** apo hollandezëve **mashtronjës, të kumbisur** ashtu siç janë në pupën e anijes së tyre, duke lojtur me zare, e ç'u bëhet vonë atyre? (f. 493)

(Pranë brigjeve të tyre radhiten hijet e zeza të **pyllishteve** të cedrës. (f. 491)

Koka i merr formën si të zogut, mustaqet **dhelpërake** dhe toni oratorinë **feçkore** të Sejmor Bushit. (f. 482)

Ky nuk është vendi për çikërrima të padenja në kurriz të një të vdekshmi **gabimtar** të mufatur nga pija. (f. 480)

(Me vel të trashë, me një **shpatullore** kuqërreme rreth qafës, kopjen e Irish Times në dorë, me ton qortues, tregon me gisht) Henri! (f. 475)

Por sikur dhe më parë rrufeja, retë e nxira të stuhisë, të rënduara nga sasia e tejskajshme e lagështirës, në masa të fryra **flakërisht** të bymyera, përshkonin tokë edhe qiell me një gjumim të gjerë, turivarura përmbi fushat e përcëlluara dhe lopët e fjetura dhe rritjen gufonjëse të kaçubeve dhe perimeve, derisa në një çast një shkrepje rrufeje i shpartalloi qendrat dhe me gjëmimin e sërishëm të bubullimës barku i resë e derdhi rrjedhën, kësisoj dhe aspak ndryshe u bë (f. 448)

Natyre, me bekime hyjnore, e ka mbjellë në zemrën tonë dhe është shndërruar në fjalë të përdorshme që il y a deux choses për të cilat pafajësia e petkul tonë parak, që në raste të tjera duket fyerje për **zakonshmërinë**, është më e përshtatshmja, ose jo, e vetmja teshë. (f. 430)

Sepse përmes këtij gypti e kuptoj se ishte ndë tokë të Dukurisë, ku një ditë me siguri do të vdiste sikundërë dhe të

tjerëtë, bashkë një shfaqje **kalimthtare**. (f. 419)

c) Me përbërje:

Ora e Panit, **mesdreka** e faunit. (f. 51)

Ajo e avit kokën plakë ndanë zërit që i flet fort, **kockëndreqësit**, mjekut të saj; mua s'ma var. (f. 13)

Hajnesi qeshi dhe si mori kapelën **cohëbutëgri** nga mbështetësja e hamakut, tha: (f. 15)

Një zë, **tonëmbël** e i qëndrueshëm, i thirri që nga deti. (f. 23)

Fytyrat e meshkujve parizianë parakalojnë aty pari, këndellësit e tyre të **mirëkëndellur**, konkuistadorë me kaçurrela. (f. 44)

Me hapa gruaje pasonte ajo: kusari dhe **fletëdënimi** i tij bredharak. (f. 49)

Ai ktheu fytyrën pa luajtur supet, **pasvështrues**. (f. 53)

Ajo i puliti nga sipër sytë lakmitarë e **turpmbyllur**, mjaulliti ankueshëm dhe gjatë duke i shpalosur dhëmbët e bardhë si qumësht (f. 58)

Ah, në detin e vdekur, pluskonte me kurriz, lexonte libër, me kapele **strehëgjjerë** rreth kokës. (f. 75)

Me duart poshtë. Shtëpi me tulla e danga **bojëkafe**. (f. 64)

Tulipan të nxehur me të i dashur **njerilule** të ndëshkoj kaktus nëse nuk të lutem e gjora mosmëharro sa duke pritur me padurim vjollcat e trëndafilat e dashur kur së shpejti anemonë të takohemi krejt i keq helmarinë parfumi shoqe Marta. (f. 82)

Shpresoj t'i keni dhënë pendesën atit **zemërmirë**. (f. 525)

(Me pantolla gri prej kuakeri dhe me kapele **strehëgjjerë**, thotë shkoqur) Ai është miku ynë. (f. 515)

Meri Driskoll, **pjatararëse**. (f. 478)

(Veshur me fustan mbrëmjeje lisho, me ngjyrë blu **dritëhëne**, një xhevahir silfidi në vetull me kartat e saj të vallëzimit të shpërndara pranë pantoflave hënëblujta prej sateni, e përkul pëllëmbën butësisht duke marrë frymë shpejt) Voglio e non. (f. 467)

Një fëmijë **këmbështrembër** i strukur në prag me një vrullës prej letre, zvarritetpas saj tërthorazi, ia mbërthen fustanin, ngrihet këmbë e duar. (f. 455)

Se ç'është një kallogjer **trupmadh** e i shënjtë. (f. 452)

Për t'u hedhur ca dritë atyre që nuk janë aq imtësisht të njohur me detajet e thertoresh bashkiake të këtij esteti **mendjebutë** dhe filozofi në embrion, **vetkrenues**, që në lartësinë e gjithë fudullëkut e tij **kaparosës** lidhur me gjërat e shkencës zor se mund të dallojë acidin nga alkalet, është mbase për t'u theksuar se lilth, në llafollogjinë **llumore** të hanxhinjve me liçencë, të hasur në shtresën më të ulët në shoqërinë tonë, nënkupton mishin e **gatueshëm** e të ngrënshtëm të viçit të sapodalë nga nëna. (f. 445)

Ato muojnë tek kalojnë nëpër re, me brirë dhe **dybrirësh**, **gjëmimtari** me mbajtësin e feçkës, **krifëluani** brirëgjigand, ligaveci dhe zvarraniku, brejtësit, ripërtypësit dhe **lëkurëtrashë**, të gjithë në shumësinë e tyre muosëse me lëvizje, vrasës madhorë të diellit. (f. 439)

Ajo nuk guxon la ketë foshnjën **diellartë** të ditës. (f. 439)

Rajon ku perëndimi i përhimë zbret kah mot, kurrë nuk bie mbi **fushëkullotat** ngjyrë **jeshilebari**, tek e derdh muzgun e vet, duke shpërndarë një vesë të kahershme prej yjesh. (f. 439)

Pastaj ata do të bisedonin për të derisa t'u shtriheshin dhe rudhat nga kapitja, edhe Berta Sapëli dhe Edi **gjuhënëpërka**, sepse ajo do të mbushte njëzetë e dy në nëntor. (f. 373)

Një përmbledhje e gjerë dhe **vlerëshumë** miqsh dhe të njohurish nga metropoli dhe nga rrethet më të tejshme të Dublinit u mbledhën me mijëra për t'i dhënë lamtumirën (f. 363)

ç) me paranyjëzim:

Të rrasura në korniza rretheqark murit shëmbëlltyra kuajsh të **vditur** rrinin për nderim, me kokat e bindura çuar lart: Repulsi i lord Hastingsit, Shotoveri i dukës së Uestminsterit, Cejlioni i dukës së Boforit, prix de Paris, 1886. (f. 33)

Kevin Egani dredh duhan me pluhur dinamiti mes gishtave të **laritura** nga boja e shtypit, duke rrufitur fatën e vet jeshile sikundër Patriku atë të bardhën. (f. 44)

Një psherëtimë e **këndirur** shpërtheu nga poshtë duarve të zotit Pauër. (f. 100)

Aa! duhet të jesh e **gjendur**, ndryshe kam për të ta rrëfyer paudhësinë, zonjusha Rubinë, e do të t'i thaj tulet cullak, mis, me furçën e flokëve. (f. 540)

Pastaj femra **e tralisur** do të dalë vërdallë. (f. 525)

S'kam zë. Jam artist thuajse i **cofur**. (f. 524)

Ai ishte thjesht e vetëm duke sjellë ndërmend dy a tri transaksione vetjake, ndaj të cilave ata dy të tjerët ishin bashkërisht të pafajshëm sa dhe foshnja e **palindur**. (f. 442)

Krathersi rrinte atje në fund të tryezës, veshur belxhik, fytyra i ndriste nga ajret **e shëllirta** të Mullit të Gallouejit. (f. 443)

Po prapë se prapë! Ajo pamje Të rrasura në korniza rretheqark murit shëmbëlltyra kuajsh të **vditur** rrinin për nderim, me kokat e bindura çuar lart: Repulsi i lord Hastingsit, Shotoveri i dukës së Uestminsterit, Cejloni i dukës së Boforit, prix de Paris, 1886. (f. 33)

... **ngërçur** në fytyrë të saj! (f. 372)

Prifti i **lëçitur** që u kujdes për ngushëllimet e mbrame të besimit të shenjtë ndaj heroit martir kur ky sa do të paguante dënimin me vdekje, ra në gjuhë me një atmosferë tepër të krishterë para një pellgu me ujë shiu, kapuçi nga pas kokës flokëthinjur, dhe u drejtua nga froni i hirit me lutje të zjarrra përgjërimi. (f. 328)

d) Tipi i përzier:

Bak Malligani u ul gjithë llastim **të sakaqtë**. (f. 11)

Në faqen e topitur e pa gjak, një njollë e lehtë boje hapej në trajtën e një hurme arabie, e **pakmëparëshme** dhe e lagësht si jargë kërmilli. (f. 28)

Me gjakun e saj të hollë e qumështin e **cikthët** e kishte mëndur ajo dhe pelenat ia kish mbajtur larg syve të botës. (f. 29)

Nuse dhe ndihmëse e AdamKadmit: Heva, **e lakuriqta** Evë. (f. 39)

Frikë nga **çukçuket**. (f. 57)

(Milli Blumi, me flokët e verdhë, veshur me rroba jeshile, me sandale të holla, me shallin e kaltër që thjesht i **valavitet** nga puhiza detare, shkëputet nga krahët e dashnorit të saj dhe thërret, ndërsa sytë rioshë hapen fare nga habia) (f. 542)

Bletëz apo zagall edhe ditën tjetër bum hijen pas murit veten e verbuar mandej unë **varavingo** verbuar në fund të këmishës punë e mirë unë që ... (f. 521)

Bekomë, jam e gjitha **hupthipupthi** (f. 431)

Si përfundim, lista e fjalëformimeve të reja në veprën “Ulisi” e Xh. Xhojsit është shumë më e gjerë. Por dhe materiali që kemi shfrytëzuar na ka mjaftuar për të nxjerrë disa përfundime:

1. Përkthyesi e njëj shumë mirë strukturën gramatikore, fjalëformuese, leksikore e semantike të shqipes dhe ne gjejmë formime të sakta dhe sipas ligjeve të shqipes.

2. Vendin kryesor në njësitë e nxjerra e zënë emrat, pastaj vijnë mbiemrat, foljet, ndajfoljet e me radhë.

3. Sipas mënyrave të fjalëformimit vendin kryesor e zënë formimet me përbërje. Edhe pse përkthyesi shpesh kalkon sipas gjedheve të anglishtes në roman, ai ka sjellë në shqipe ndërtime (kompozita) të reja me shumë interes për gjuhën dhe për përdoruesin.

Në mbyllje do të përmendim se rreth problemit në fjalë, pra fjalëformimit në veprën e Xhojsit, kemi realizuar një studim ku përmbledhen dukuri shumë interesante të rrafshit të përmbajtjes e njëkohësisht edhe të formës së gjuhës së tij.

BIBLIOGRAFI

Kostallari, A. “Studime në fushën e gjuhës letrare kombëtare”

Vepra 1, Tiranë.

Naipaul, V. S. *Të jesh shkrimtar*, ExLibris, Nr. 73, 4 prill,

Tiranë 2020.

Thomai, J. *Leksikologjia e gjuhës shqipe*, Tiranë, 2008.

Thomai, J. *Prejardhje semantike në gjuhën shqipe*, Tiranë,

1989.

Yoyce, James. *Ulisi* (Përkthyer nga origjinali Ildir Azizi),

Botimi i tretë, Shtëpia botuese “Zenit” Tiranë, Korrik

2009.